

УДК 504.2

Бартко Антоніна Володимирівна, магістр спеціальності “Публічне управління та адміністрування” КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак О.В.** – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДАШІВСЬКОЇ ОБ’ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Анотація. В статті проаналізовано особливості реалізації системи екологічного менеджменту освіти для сталого розвитку Дашівської об’єднаної територіальної громади. В ній розглянуто продукт її виконання і очікувані результати в соціально-економічному й еколого-безпечному аспектах, планах формування екологічної компетентності як керівників і педагогічних працівників, так і школярів.

Ключові слова: екологічний менеджмент; екологічна компетентність; сталий розвиток; екологічна освіта; Дашівська об’єднана територіальна громада.

Summary. The article analyzes the peculiarities of implementation of the environmental education management system for the sustainable development of the Dashiv united territorial community. It examines the product of its implementation and the expected results in socio-economic and ecological-safe aspects, plans for the formation of environmental competence of both managers and pedagogical staff and students.

Key words: environmental management; environmental competence; sustainable development, environmental education; Dashevsky united territorial community

Постанова проблеми. Екологічна криза, яка виникла в Україні, потребує переосмислення взаємовідносин у системі: “природа – людина – суспільство”. Усвідомлення цієї взаємозалежності знайшло своє відображення в ідеях освіти сталого розвитку, яка однаковою мірою включає економічні, соціальні й екологічні аспекти. Пріоритетні складові цієї освіти належать екологічній компетентності, основи якої визначені у “Концепції екологічної освіти”, “Концепції екологічного виховання”, “Концепції національного виховання”, Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту” та ін. [6, 9].

На нашу думку, екологічна компетентність сьогодні стає більш широким утворенням ніж екологічні знання, вміння і навички. Наразі рівень екологічної компетентності особистості не може бути зведений лише до набуття певної сукупності екологічних знань, досвіду і цінностей.

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти й відповідно покликане слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти для сталого розвитку, створює мотивацію для ціннісної орієнтації будь якої діяльності.

Екологічна компетентність наразі має розглядатися як сегмент життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього природного середовища. Вона є проявом екологічної культури – здатності особистості до ситуативної діяльності у побуті і природному

оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати науково-обґрунтовані екологобезпечні рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для стану довкілля. Кожна людина певним чином взаємодіє з навколишнім природним середовищем (споживання різних видів ресурсів, утворення відходів, трансформації біотичного і ландшафтного різноманіття через власну професійну діяльність).

Професій, що не впливають на стан довкілля, безпосередньо чи опосередковано, не існує. Різниця полягає лише в обсягах, характеристиках, джерелах, видах і способах впливу. І зменшення власного негативного впливу на стан довкілля під час професійної (управлінської) діяльності є ознакою високого рівня професійної екологічної компетентності. Вона має виступати передумовою збереження стану здоров'я. Адже першочерговою потребою кожного індивіда як елемента людської популяції є здоровий стан організму в поєднанні із “здоровими”, екологічно безпечними умовами її оточення. Не дарма експерти ВООЗ офіційно констатують, що 80% захворювань людини обумовлені несприятливим екологічним станом довкілля [1-5, 7].

У теперішній час освіта для сталого розвитку стає не лише провідною умовою самореалізації особистості, збагачення її творчого потенціалу, але й чинником сталого розвитку суспільства, забезпечення конкурентоспроможності громади, підвищення рівня її економічного добробуту і екологічної безпеки місцевого населення, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість і значимість екологічного менеджменту в освіті для сталого розвитку, її теоретико-методологічні основи, філософські та культурологічні аспекти розглядалися у працях Г. Брунтланд, Е. Вайцзеккера, Г. Дейлі, А. Печчеї, Б. Коммонера, Е. і Л. Ловинсів, Д. Медоуза, А. Гора, Л. Мельника, Дж. Міла, М. Моїсеєва, М. Реймерса й ін.

Морально-етичні засади в системі освіти для сталого розвитку формувались під впливом ідей Дж. Енгела, А. Леопольда, М. Камдессю, В. Вернадського, А. Швейцера, Б. Гаврилишина й ін.

Наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, що стосуються освіти для сталого розвитку, основних підходів до формування екологічної культури, екологічної компетентності, принципів її формування розглядалися в працях Г.О. Білявського, К.М. Ситника, В.М. Бровдія, С.Д. Дерябо, В.А. Ясвіна, К. Корсака, В. Кутирєва, Г.С. Тарасенко, Н.А. Пустовіт, О.О. Колонькової, О.Л. Пруцакової, С.В. Шмалей, В.Т. Собчик, В.М. Ісаєнко, С.В. Совгіри, Н.М. Рідей, С.Д. Рудишина, Т.В. Саєнко, О.В. Мудрака, В.М. Боголюбова, Т.В. Тимочко, О.М. Нагорнюк та ін. [1, 4, 9].

Мета статті – реалізація системи екологічного менеджменту з метою створення сприятливих умов для підвищення рівня освіти задля сталого розвитку Дашівської об'єднаної територіальної громади (ОТГ).

Методи дослідження.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання визначених завдань використовувались: теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння,

класифікація і систематизація теоретичних і експериментальних даних, їх узагальнення; *емпіричні методи*: *діагностичні* – соціоекологічне анкетування, самооцінка, опитування, інтерв'ю, бесіда; соціоекологічний моніторинг; *обсерваційні* – спостереження, *прогностичні* – експертних оцінок, прогнозування; *праксиметричні* – аналіз перспективного педагогічного досвіду і ефективності результатів діяльності; *методи математичної статистики обробки результатів*.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для вирішення питання реалізації системи екологічного менеджменту в освіті для сталого розвитку важливе місце відводиться керівнику освітнього закладу. Він, нашу думку, має спрямувати підготовку вчителя і учнів до сприйняття і послідовної реалізації в педагогічну практику нових педагогічних технологій, інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу. Для реалізації основних принципів освіти для сталого розвитку у КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти” розроблено і ефективно впроваджується програмно-цільовий освітній проект “Екошкола – школа майбутнього” (наказ Департаменту освіти і науки Вінницької ОДА №24 від 28 січня 2015 року). Вказаний проект є інноваційною моделлю підготовки учнів і педагогічних працівників до проведення науково-методичної й дослідно-експериментальної навчально-виховної роботи на обласному, районному (міському), шкільному, індивідуальному рівнях. Він спрямований на створення системи безперервної екологічної освіти (формальної, неформальної, інформальної), формування високого рівня екологічної культури і свідомості школярів, екоцентричного типу мислення, що спрямований на раціональне використання природних ресурсів, професійної екологічної компетентності педагогічних працівників і є одним із шляхів реалізації стратегічних напрямів розвитку освіти України і регіону на засадах сталого розвитку на період до 2030 року. Згідно вищезазначеного наказу до переліку загальноосвітніх навчальних закладів – учасників програмно-цільового освітнього проекту “Екошкола – школа майбутнього” включено Білківську ЗОШ I-III ступенів Дашівської об'єднаної територіальної громади) [4].

Основною метою виховної роботи у Білківській школі є виховання всебічно розвиненої особистості учня, набуття ним соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, формування в нього наукового світогляду, розвиненої духовності, моральної, естетичної, право-вої, екологічної культури, прищеплення комплексу загальнолюдських, національно-патріотичних і професійних норм, правил, цінностей й ідеалів поведінки. В основі завдань і принципів виховної діяльності лежать такі види виховання: громадянське, національно-патріотичне, морально-етичне, екологічне, правове, художньо-естетичне, військово-спортивне, фізичне, трудове, професійна орієнтація молоді. Виховна робота у Білківській ЗОШ I-III ступенів здійснюється на основі Програми “Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів” за такими напрямками:

- 1) ціннісне ставлення до себе;
- 2) ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей;

- 3) ціннісне ставлення до природи;
- 4) ціннісне ставлення до праці;
- 5) ціннісне ставлення до мистецтва;
- 6) іннісне ставлення особистості до суспільства і держави.

За всіма орієнтирами проводиться щоденна клопітка праця педагогів школи – тематичні тижні і лінійки, виховні заходи, години спілкування, бесіди, трудові десанти, ігри і свята. Однак одним із основних напрямків виховної роботи в школі є екологічне виховання – набуває пріоритетної ролі в освіті загалом та у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл. Розвиток і формування в учнів екологічної компетентності забезпечується відповідним оновленням усіх складових навчально-виховного процесу.

Мета екологічного виховання і освіти орієнтована на формування екологічної свідомості особистості, готовності відповідально ставитися до довкілля, виховання екологічно усвідомленої поведінки, знань прав і обов'язків громадян.

Фундамент екологічної культури наших школярів закладається в ще дитинстві, де першочергова роль належить сім'ї. Проте особливе місце у формуванні екологічного світогляду, екологічної культури, екологічної свідомості відводиться саме загальноосвітній школі в зв'язку з тим, що екологічна освіта і виховання тут реалізуються безперервно й послідовно, комплексно на міжпредметній основі. Специфіка екологічної освіти полягає в тому, що вона базується на принципі випереджуючого відображення. Тобто у свідомості учня відбувається постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу. Провідним принципом екологічної освіти і виховання у школі є девіз Грінпіс “мислити глобально – діяти локально”.

Практична реалізація мети і завдань системи екологічного менеджменту в освіті для сталого розвитку Білківської школі будується на засадах: комплексного розкриття проблем охорони природи і довкілля; взаємозв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю учнів у цій сфері; включення екологічних аспектів у структуру предметних, спеціальних узагальнюючих тем та інтегрованих курсів, які розкривають взаємодію суспільства і природи; поєднання класних занять з безпосереднім спілкуванням з природою (екскурсії, трудові екологічні практикуми, тощо); використання проблемних методів навчання (рольові ігри, екологічні клуби); поєднання класної і позашкільної природоохоронної роботи. Метою вчителя у цій діяльності є навчити учнів усвідомити свою роль у природному середовищі і суспільстві загалом.

Екологічне виховання у школі починається з молодшого шкільного віку. Спочатку діти вчать помічати прекрасне та незвичне навколо себе, вчать спостерігати, милуватись природою, посилено охороняти природу, не шкодити їй, робити довкілля чистішим. Важливий аспект психологічної підготовки підростаючого покоління у сфері екологічного виховання – формування почуття співпричетності, відповідальності; розуміння необхідності піклування про природу; готовність жити у злагоді з природою й у відповідності до її законів. Коли ці риси стають характерними для більшості молодших школярів, то на наступних етапах (5–9-і, 9–11-і класи) результативність роботи з

екологічного виховання, маючи міцне підґрунтя, проводяться значно ефективніше. У середніх і старших класах метою такого виховання є усвідомлення учнями масштабів екологічної кризи, знання й розуміння причин і наслідків негативного впливу людства на природне середовище, формування нового типу мислення, вироблення нових ідей із збереження довкілля, посилення практична діяльність, спрямована на виявлення нагальних проблем і покращення стану природного середовища. На жаль, у навчальних програмах на вивчення тем екологічного спрямування відводиться досить мало часу, отож, більше уваги цим темам приділяється в позакласній роботі.

Багато форм і методів для проведення екологічного виховання використовується в школі:

- 1) створення молодіжної організації, яка проводить діяльність із метою поліпшення екологічного стану навко-лишнього середовища;
- 2) проведення годин спілкування з природою;
- 3) написання віршів про красу рідного краю;
- 4) проведення інтегрованих занять екологічного змісту (“Подорож у природу” тощо);
- 5) проведення ігор для малюків;
- 6) участь у конкурсах, олімпіадах, акціях, походах;
- 7) проведення рейдів з очищення ставків, джерел, що протікають неподалік від школи;
- 8) проведення агітаційно-роз’яснювальної роботи (про шкідливість спалювання опалого листя і стерні, неприпустимість винищування первоцвітів, про шкідливість пластику тощо);
- 9) проведення анкетування населення з питань покращення екологічного стану довкілля;
- 10) проведення уроків і бесід з екологічного виховання;
- 11) вивчення правил поведінки на природі;
- 12) проведення екологічних ігор, захистів рефератів і проектів покращення стану природного середовища;
- 13) організація виставок учнівських робіт, малюнків, творів, віршів, пісень;
- 14) виступи екологічних агітбригад.

Всі ці форми і методи екологічного виховання дають належний результат, адже воно організоване належним чином, відповідає певним вимогам. Робота проводиться цілеспрямован, учні розуміють для чого вони виконують певне завдання і яким має бути результат. Важливість і потрібність виконуваної діяльності дає учням відчуття потреби діяти, задоволення кінцевим результатом, причетності до вирішення глобальних проблем, готує до продуктивної праці в різних галузях виробництва, до свідомого самостійного життя у злагоді з природою. Виховна ефективність екологічної діяльності зростає за тієї умови, коли учні є не лише виконавцями, а й її організаторами. Саме тому дається більше творчих завдань, котрі вирішуються колегіально у співпраці, спонукають до пошуку об’єктів впливу, до раціоналізаторських ідей і розв’язання проблем.

Метою кожного вчителя школи з екологічного виховання учнів є:

- виховувати любов і повагу до природи;
- спонукати до збереження неповторної краси рідного краю;
- формувати почуття відповідальності за стан природного середовища;
- сприяти розвитку творчих здібностей учнів;
- учити самостійно мислити, знаходити раціоналізаторські рішення поставленої проблеми;
- навчати бачити красу навколо себе, розвивати почуття прекрасного;
- формувати почуття дбайливого ставлення до навколишнього середовища;
- формувати активну життєву позицію.

Щорічно учні Білківської загальноосвітньої школи проводять різноманітні акції, трудові десанти і операції. Основна мета яких полягає у пропагуванні збереження природи та формуванні бережливого ставлення людей до природи. Учнями і учителями школи було проведено такі акції: “Село без сміття”, “Ми за чисте довкілля”, “Чиста школа-чистий двір”, операція “Опале листя”, “Збір макулатури”, екологічна акція “Батарейкам утилізація”, “Замість пластикового пакета – екосумка”, “Ялинко, живи”, “Допоможи птахам перезимувати” та багато інших, Учнями активно і постійно проводяться агітбригади на екологічну тематику.

Виховні можливості участі школярів у різноманітних заходах, націлених на екологічне виховання, виявляються в таких напрямках:

- по-перше, працюючи поруч із наставниками, учні долучаються до життя суспільства, відчують причетність до справи глобального масштабу, набувають практичного досвіду з вирішення проблем власними зусиллями, набувають досвіду спілкування в колективі та спілкування з природою;
- по-друге, власноруч допомагаючи природі, школярі відчують власну значущість, потрібність, упевненість у своїх можливостях, емоційне піднесення, моральне задоволення та естетичну насолоду;
- по-третє, усвідомлення позитивного результату роботи переконує школярів у значимості та потрібності їхньої діяльності; учить бережливого ставлення до природних багатств, господарського підходу до організації власного життя;
- по-четверте, учні привчаються правильно поводитись на лоні природи, розумно відпочивати і задовольняти власні потреби, не зашкоджуючи довкіллю. Виховуються дисциплінованість, відповідальність, ініціативність;
- по-п’яте, учні ростуть небайдужими, у них є бажання допомогти природі, оздоровити довкілля. У школярів формуються почуття господарського ставлення до навколишнього середовища, активна життєва позиція.

Висновки. Надіємось, що успішна співпраця керівництва школи, педагогів і учнів не мине безслідно – вона залишить у дитячих серцях і душах глибокі почуття до природи рідного краю, допоможе їм раціонально використовувати місцеві природні ресурси, вірно приймати еколого-безпечні управлінські рішення, розширить їх світогляд, сформує трудові вміння і навички, розвине еколого-естетичні відчуття, і в кінцевому результаті справить позитивний вплив на гармонійне співвідношення з компонентами природи.

Наразі екологічні компетентності, які одержують учні, навчаючись в школі, стають їм у нагоді формування екологічної свідомості громадян своєї держави, які в майбутньому вмiло будуть опікуватися її майбутнім, а значить – будуть реалізовувати цілі сталого розвитку.

Перспективні напрями дослідження. Перспективними напрямками досліджень є реалізація системи екологічного менеджменту освіти для сталого розвитку в межах Дашівської ОТГ. Поглиблення соціоеколого-економічних досліджень з питання розвитку освіти дозволить реалізувати цілі сталого розвитку громади.

Це дасть можливість вийти на вагомi реальні позитивні результати в системі екологічного менеджменту громади, створить ефективні екологобезпечні умови проживання місцевого населення, підвищить рівень його економічного добробуту. Для цього необхідно і в подальшому розвивати систему безперервної екологічної освіти у громаді.

Список використаних джерел

1. Вступ до фаху: Підручник (гриф МОНУ №1/11-19735 від 15.12.2014) / М.О. Клименко, В.Г. Петрук, О.В. Мудрак та ін. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 428 с.
2. Галина Тарасенко. Європейська та східна системи освіти: інвайроментальний підхід до екологічного виховання дітей у контексті культурного діалогу / Тарасенко Галина, Мудрак Олександр // Екологічний вісник № 4. – 2018. – С. 26–29.
3. Мудрак О.В. Практичні роботи з екології. 11 клас. Рівень стандарту / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, Г.А. Опаренюк. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2018. – 54 с.
4. Мудрак О.В. Програмно-цільовий освітній проект “Екошкола – школа майбутнього”. Навчально-методичний посібник / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак. – Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”. – 2015. – 75 с.
5. Мудрак О.В. Формування екологічної компетентності учнів шляхом впровадження освіти для сталого розвитку в курсі біології 9 класу: навчально-методичний посібник / О.В. Мудрак, С.Г. Сапон. – Вінниця: ТОВ “ТВОРИ”. – 2019. – 48 с.
6. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
7. Формування екологічної компетентності школярів: науково-методичний посібник / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. – К.: “Педагогічна думка”, 2008. – 64 с.
8. Mudrak Oleksandr, Sobchik Viktoria, Nahorniuk Oksana, Mudrak Halyna, Svitlana Yashnik, Tarasenko Halyna/ Environmental literacy of the leaders of the new formation in an open society // Mechanisms of stimulation of socio-economic development of regions in conditions of transformation [Monograph]. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. – P.78–110.
9. <http://www.ecoleague.net> – офіційний сайт Всеукраїнської екологічної ліги – доступ з екрана